

Inovasi dalam Pengurusan Zakat di UPSI: Kesannya Terhadap Kepuasan Asnaf dalam Kalangan Pelajar

*Innovation in the Management of Zakat in UPSI:
Its Effect on Recipients' Satisfaction Among Students*

**Rosliza @ Rosli Mahmud¹, Ibrahim Hashim², Sanep Ahmad³,
Abdul Basir Haji Mohamad⁴ & Shofian Hj. Ahmad⁴**

¹Pusat Islam, Universiti Pendidikan Sultan Idris

²Jabatan Pengajian Islam Fakulti Sains Kemanusiaan, Universiti Pendidikan Sultan Idris

³Sekolah Ekonomi, Fakulti Ekonomi dan Perniagaan, Universiti Kebangsaan

⁴Jabatan Syariah, Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia

e-mel: rosli_mahmud@upsi.edu.my

Abstrak

Pengurusan zakat perlu bergerak seiring dengan perkembangan sektor pengurusan lain di negara ini. Perubahan-perubahan yang berlaku dalam sektor pengurusan hari ini menuntut institusi zakat agar lebih kreatif dan inovatif dalam mendepani perubahan tersebut bagi tujuan meraih keyakinan daripada pembayar dan penerima zakat. Inovasi dalam pengurusan zakat ini dianggap sebagai penyelesaian alternatif kepada masalah pengurusan pengagihan zakat di Malaysia. Inovasi pengurusan zakat yang diperkenalkan di Universiti Pendidikan Sultan Idris telah menunjukkan kesan positif dalam aspek pungutan dan kecekapan dalam pengurusan zakat, dalam masa yang sama turut mendapat pengiktirafan daripada berbagai pihak. Namun inovasi tersebut belum diketahui sejauh manakah keberkesannya terhadap kepuasan asnaf dalam kalangan pelajar. Kajian ini bertujuan mengkaji keberkesanan inovasi yang telah dilaksanakan di dalam pengurusan zakat di UPSI. Seramai 105 mahasiswa UPSI telah dipilih sebagai responden kajian ini. Hasil kajian ini menunjukkan berlaku peningkatan ke atas tahap kepuasan penerima zakat dalam kalangan pelajar berbanding tahap kepuasan penerima zakat daripada institusi zakat negeri. Implikasi penting kajian adalah inovasi pengurusan zakat yang diperkenalkan di UPSI ini berpotensi untuk diperluaskan kepada lain-lain institusi pengajian tinggi dan institusi zakat majlis agama Islam negeri.

Kata kunci Inovasi pengurusan zakat, kepuasan asnaf, penerima zakat

Abstract

Zakat management needs to keep pace with the development of other sectors of management in the country. Nowadays, the changes that occurred in the management sector demand zakat institutions to be more creative and innovative in facing these changes for the purpose of gaining the confidence of zakat payers and recipients. The zakat management innovation introduced in Universiti Pendidikan Sultan Idris has shown positive effects in terms of collection and efficiency in the management of zakat, and at the same time has also received recognition from various parties. However, the effectiveness of this innovation has yet to be known in terms of recipients' satisfaction among students. This study aims to investigate the effectiveness of the innovation that has been implemented in the management of zakat in UPSI. A total of 105 UPSI undergraduates were chosen as respondents of this study. The results of this study showed an increase in the level of satisfaction of zakat recipients among students compared to the level of satisfaction of zakat recipients from state zakat institutions. An important implication of the study is that the zakat management innovation introduced in UPSI has the potential to be extended to other higher education institutions and zakat institutions of state Islamic religious councils.

Keywords Zakat management innovation; recipients' satisfaction; zakat recipients

Pengenalan

Inovasi merupakan sesuatu yang sangat penting bagi kemajuan sesebuah negara. Ini kerana ia merupakan satu kaedah mencari jalan untuk menghasilkan produk atau perkhidmatan yang lebih baik sama ada melalui pengubahsuaian atau penambahbaikan. Ia adalah hasil cetusan idea-idea yang kreatif dan inovatif dalam mana-mana aspek kerja yang dapat meningkatkan kualiti dan produktiviti organisasi. Jadi tidak hairan apabila pihak kerajaan sangat menitik beratkan perkembangan inovasi baru dalam sektor pengurusan di negara ini, sektor awam dituntut untuk memperkenalkan inovasi atau idea baru dalam semua aspek kerja untuk hasilkan perkhidmatan berkualiti. Perubahan ini boleh dalam bentuk pengenalan teknologi baru, perubahan prosedur yang boleh jimatkan tenaga, masa dan kos, dan dengan itu meningkatkan penghasilan kerja (Pekeliling Kemajuan Perkhidmatan Awam, 1991).

Manakala dalam konteks zakat, ianya termasuk dalam kategori ibadah yang sangat bergantung kepada nas syarak, sama ada dalam bentuk nas al-Quran atau hadis Rasulullah s.a.w., terutamanya dalam menentukan asnaf yang layak menerima zakat. Di dalam al-Quran, dasar pengagihan zakat telah digariskan melalui firman Allah s.w.t. dalam surah *al-Taubah* ayat 60 (9:60) yang bermaksud;

“Sesungguhnya sedekah-sedekah (zakat) itu hanyalah untuk orang-orang miskin, dan amil-amil yang mengurusnya, dan orang-orang mualaf yang dijinakkan hatinya, dan untuk hamba-hamba yang hendak memerdekakan dirinya, dan orang-orang yang berhutang, dan untuk (dibelanjakan pada) jalan Allah, dan orang-orang musafir (yang keputusan) dalam perjalanan. (Ketetapan hukum yang demikian itu ialah) sebagai satu ketetapan (yang datangnya) dari Allah. Dan (ingatlah) Allah Maha mengetahui, lagi Maha bijaksana”.

Ayat ini diperkukuhkan lagi oleh hadis Rasulullah s.a.w dan pentafsiran para ulama yang muktabar dan cendekiawan Islam, sehingga membentuk suatu teori agihan zakat yang sempurna. Yusuf al-Qaradawi (2003) telah memperincikan pengertian asnaf mengikut pengertian tradisi dan kontemporari. Pandangan ini disokong oleh Wahbah Zuhayli (1997) yang turut mengulas bahawa perbezaan pendapatan yang berlaku di antara manusia tentang rezeki, pemberian dan perolehan hasil adalah merupakan realiti yang perlu diatasi masalahnya menurut syariat Islam.

Ketetapan syariah berkaitan dengan zakah bukanlah bererti bahawa aspek pengurusan zakat tidak boleh menerima kreativiti dan inovasi yang bersesuaian dengan perkembangan teknologi pada zamannya. Apatah lagi pengurusan zakat hari ini masih lagi menjadi pertikaian masyarakat. Kajian oleh Sanep dan Hairunnizam (2005) mendapati majoriti responden kajian tidak berpuas hati terhadap agihan zakat oleh institusi zakat. Keadaan ini menuntut agar institusi zakat meneroka inisiatif baru bagi membentuk sistem agihan zakat yang lebih cemerlang bagi menghadapi cabaran dan karenah masyarakat termasuk asnaf zakat yang berbagai. Oleh yang demikian, pengurusan agihan zakat tidak cukup hanya diuruskan berdasarkan kepada prinsip-prinsip tradisional. Lebih dari itu, untuk mencapai tahap profesionalisme institusi zakat di sarankan secara lebih telus, sentiasa bertanggungjawab dan sentiasa menekankan konsep akauntabiliti dalam urusan hariannya. Untuk melaksanakan saranan ini, pengurusan zakat perlu mempraktikkan konsep *urus tadbir* yang terbaik dalam pengurusannya (Hasan dan Ezani, 2006). Apatah lagi dalam mendepani cabaran era globalisasi, institusi zakat perlu kreatif dan inovatif dalam merangka sistem pengurusan yang berkesan untuk membentuk persepsi baru masyarakat terhadap institusi tersebut.

Isu dan Objektif Kajian

Institusi zakat merupakan salah satu daripada organisasi yang melaksanakan urusan penyampaian perkhidmatan awam khususnya kepada golongan fakir dan miskin, konsep *urus tadbir* yang baik perlu dipraktikkan dalam pengurusan agihan zakat agar ia mampu meningkatkan sistem penyampaian perkhidmatan awam seiring dengan agensi-agensi kerajaan yang lain. Apatah lagi, institusi zakat merupakan sebuah institusi yang memegang kepercayaan awam, maka institusi tersebut terdedah kepada penilaian umum masyarakat Islam (Patmawati, 2008). Walaupun institusi zakat bukanlah sebuah organisasi yang bermatlamatkan keuntungan, namun keperluan kepada *tadbir urus* yang cekap adalah

penting kerana institusi tersebut juga turut menghadapi tekanan daripada orang ramai yang mahu perkhidmatan yang lebih baik dan maklumat yang lebih telus (Md Hairi Md Hussain, 2012). Ini kerana, faktor utama yang dipercayai berkait rapat dengan keyakinan yang rendah terhadap institusi zakat pada hari ini adalah tadbir urus institusi zakat yang dikatakan tidak cekap (Kamil, 2012; Ram Al Jaffri, 2010a). Oleh yang demikian, adalah menjadi keutamaan dan fardu kifayah oleh semua pihak lebih-lebih lagi pemimpin negara Islam untuk memartabatkan sistem zakat menjadi sistem perdana di negara ini (Hailani Muji Tahir, 2009). Bagi merealisasikan hasrat tersebut dan melonjakkan sistem pengurusan zakat seiring dengan sistem pengurusan lain di negara ini, institusi zakat memerlukan kepada inovasi baru yang lebih kreatif dalam membentuk sistem pengurusan yang lebih meyakinkan masyarakat khususnya pembayar dan penerima zakat.

Menyedari hakikat itu, Universiti Pendidikan Sultan Idris telah membentuk satu kumpulan pakar yang terdiri daripada golongan profesional dalam berbagai bidang bagi membentuk satu kumpulan kerja yang mantap bagi merangka satu sistem pengurusan zakat yang lebih komprehensif seiring dengan perkembangan sektor pengurusan lain di universiti tersebut. Lebih membanggakan lagi sistem ini dibangunkan sendiri oleh universiti berkenaan. Tindakan ini diambil kerana sistem yang dibangunkan ini akan menjadi hak milik universiti dan sebarang perubahan maklumat dalam sistem dan web mudah dilaksanakan tanpa melibatkan kos yang tinggi (Zainal Fikri & Asmadi, 2011). Gabungan kepakaran ini dibentuk atas kesedaran bahawa strategi pengurusan zakat hari ini memerlukan pembangunan sumber manusia yang jelas dan tuntas memahami sistem zakat dan ini memerlukan iltizam, kepakaran urus tadbir yang cekap dan profesional dalam memastikan sistem zakat itu unggul dan berkesan (Hailani Muji Tahir, 2009). Hasil inovasi tersebut ianya telah berjaya mewujudkan sistem pengurusan zakat yang lebih efisien dengan beberapa penambahbaikan kepada pengurusan konvensional yang sedia ada. Antaranya ialah sistem pengurusan temu duga yang lebih berkesan, pengurusan mesyuarat dan kelulusan bantuan yang lebih efektif, pengurusan penyampaian maklumat lebih berkesan dan murah serta bersifat mesra pelanggan (Rosli Mahmud, 2011). Selain daripada itu, sistem ini telah mewujudkan *database* atau pangkalan data maklumat berkaitan dengan asnaf zakat di Universiti Pendidikan Sultan Idris, perkara ini merupakan sesuatu yang amat penting dalam membentuk satu sistem pengurusan yang lebih berkesan.

Antara manfaat yang diterima daripada inovasi ini ialah peningkatan dana zakat yang berjaya di pungut oleh universiti tersebut dari sekitar RM92.850.00 pada tahun 2008. Iaitu tahun pertama inovasi pengurusan zakat secara online diperkenalkan kepada lebih RM900,000.00 pada tahun 2014. Walaupun tiada kajian secara empirikal dilaksanakan terhadap kesan inovasi tersebut kepada peningkatan dana zakat, namun beberapa anugerah yang diterima daripada hasil inovasi tersebut menunjukkan bahawa keyakinan masyarakat terhadap pengurusan tersebut adalah tinggi. Antara pengiktirafan yang diterima melalui inovasi tersebut ialah Pingat Emas dalam Ekspo Inovasi Islam (i-Inova) pada tahun 2010, tempat kedua dalam Anugerah Inovasi di peringkat Universiti Pendidikan Sultan Idris dalam kategori pengurusan dan tersenarai sebagai salah satu daripada lima projek yang melepasi tapisan akhir untuk anugerah inovasi di peringkat Kementerian Pengajian Tinggi tahun 2010 (Rosliza@Rosli *et al.* 2011).

Sehingga kini kesan hasil inovasi tersebut terhadap kepuasan asnaf dalam kalangan pelajar belum diketahui keberkesanannya, dan belum juga dikenal pasti dalam aspek manakah yang memberi kesan kepuasan yang lebih tinggi kepada asnaf. Lantaran itu perlu dikaji sejauh manakah keberkesanan proses inovasi yang telah dijalankan di universiti berkenaan. Dengan itu, objektif utama kajian ini ialah untuk mengkaji sejauh mana keberkesanan inovasi pengurusan zakat yang telah dijalankan di UPSI terhadap tahap kepuasan asnaf dalam kalangan pelajar.

Kajian Lepas

Institusi zakat di negara ini masih berhadapan dengan isu-isu negatif yang diperkatakan oleh masyarakat. Hal ini bukanlah perkara baru, isu-isu negatif seperti karenah birokrasi yang merumitkan pemohon zakat sudah sekian lama menjerat institusi zakat. Kajian Muhammad Syukri (2002) menunjukkan di kebanyakan negeri di Malaysia isu birokrasi menimbulkan masalah kepada asnaf yang ingin mendapatkan bantuan zakat. Isu penyelewengan dana zakat masih lagi membelenggu institusi zakat sehingga ianya menjadi antara topik popular dalam kalangan masyarakat (Muhamad Zaini, 2011). Lebih membimbangkan lagi

ialah wujudnya dakwaan betapa sinisnya pandangan masyarakat terhadap kualiti mahupun kuantiti pengurusan agihan zakat. Seheinggakan kesinisan ini mungkin tidak lagi memerlukan satu pembuktian ilmiah (Sohaimi & Mohd Gunawan, 2011). Antara faktor utama yang dipercayai berkait rapat dengan keyakinan yang rendah terhadap institusi zakat pada hari ini adalah tadbir urus institusi zakat yang dikatakan tidak cekap (Kamil, 2012; Ram Al Jaffri, 2010a). Keadaan ini sudah pasti memberikan impak negatif kepada institusi yang menguruskan zakat secara keseluruhannya.

Berhadapan dengan fenomena ini, beberapa cadangan telah dibuat agar pengurusan agihan zakat dilaksanakan secara lebih berkesan bagi meningkatkan prestasi agihan zakat dan sekali gus mampu memuaskan hati penerima zakat. Antara cadangan yang dikemukakan ialah memaksimumkan penggunaan teknologi maklumat yang ada pada hari ini dengan membina satu sistem pengurusan zakat yang mengandungi ciri-ciri sistematik yang disambung secara talian terus atau *on-line* antara asnaf dan pihak pengurusan institusi zakat. Melalui kaedah tersebut, sistem ini bukan sahaja dapat membantu dalam penyimpanan maklumat dan data permohonan bantuan zakat, bahkan dapat membantu pihak pengurusan dalam membuat keputusan, pengauditan, aliran keluar wang, menyediakan laporan yang komprehensif, membuat analisa dan sebagainya. Ciri *on-line* pada tiap terminal pegawai agihan mesti diadakan kalau hendak sistem pentadbiran agihan zakat yang berkesan, menyenangkan pemantauan dan laporan (Mohamad Dahan, 2001). Apatah lagi penggunaan teknologi pada masa kini bukan sahaja untuk penyebaran maklumat dengan menggunakan komputer dan internet, malah digunakan untuk berkomunikasi seperti SMS (*Short Message Sistem*), mel elektronik, sidang video dan lain-lain (Zainal Fikri & Ismadi, 2011).

Di Malaysia, secara umumnya institusi zakat menyedari tentang kepentingan ICT dalam pengurusannya. Jadi tidak hairanlah beberapa institusi zakat seperti Selangor dan Wilayah Persekutuan telah mewujudkan unit atau jabatan yang mengendalikan ICT. Begitu juga, secara umumnya setiap pusat zakat mempunyai laman webnya sendiri sebagai asas penggunaan ICT (Zainal Fikri & Ismadi, 2011). Namun, hampir keseluruhan laman web zakat di Malaysia mempunyai ciri-ciri tersendiri bagi menarik perhatian pelayar masing-masing (Ismadi *et al*, 2006). Tidak dapat dinafikan bahawa penggunaan ICT dalam pengurusan zakat telah memberikan kesan positif, khususnya dalam melonjakkan jumlah pungutan zakat daripada tahun ke setahun. Bagi Pusat Zakat Selangor kutipan meningkat dari RM13,861.337 pada tahun 1994 mencecah angka RM244,409,627 pada tahun 2008. Begitu juga peningkatan kutipan zakat di Negeri Sembilan daripada RM13,230,123.80 pada tahun 2001, iaitu tahun pertama diperkenalkan laman web institusi tersebut kepada RM37,409,710 pada tahun 2008 (Zainal Fikri & Ismadi, 2011).

Walau bagaimanapun, penggunaan ICT dan kewujudan laman web di institusi zakat dilihat masih lagi gagal memuaskan hati sebahagian besar masyarakat khususnya penerima zakat. Dapatan kajian yang dilakukan menunjukkan fenomena tersebut berlaku dalam aspek agihan zakat. Kajian oleh (Sanep *et al.*, 2006) mendapati 57.1 peratus daripada responden kajian tidak berpuas hati terhadap agihan zakat oleh institusi zakat. Manakala kajian yang dibuat empat tahun selepas itu oleh (Hairunnizam *et al.*, 2010) juga menunjukkan peratusan yang hampir sama, iaitu seramai 57.6 peratus daripada responden memberikan respons yang sama. Ini menunjukkan bahawa walaupun berlaku peningkatan dalam aspek jumlah pungutan dan agihan zakat, namun sebaliknya tidak banyak perubahan yang berlaku dalam aspek kepuasan masyarakat terhadap pengurusan agihan zakat di Malaysia.

Berhadapan dengan fenomena ini, kajian-kajian berkaitan dengan kepuasan asnaf perlu dilakukan dari masa ke semasa bagi melihat sejauh mana perubahan yang berlaku dalam pengurusan zakat mampu memenuhi kehendak sebenar kumpulan sasar iaitu asnaf zakat. Lantaran itu, perlu dikaji sejauh manakah keberkesanan inovasi pengurusan zakat melalui penggunaan aplikasi teknologi maklumat dan komunikasi ini mampu memberikan kepuasan kepada asnaf zakat. Dengan itu, kajian ini akan cuba mengkaji keberkesanan inovasi pengurusan zakat di Universiti Pendidikan Sultan Idris melalui tahap kepuasan asnaf dalam kalangan pelajar yang telah menerima sekurang-kurangnya sekali bantuan zakat dalam tempoh pengajian mereka di universiti berkenaan.

Metodologi Kajian

Kajian ini dijalankan menggunakan borang soal selidik yang diedarkan kepada pelajar Universiti Pendidikan Sultan Idris. Soalan soal selidik ini adalah berkaitan dengan persepsi pelajar terhadap

kepuasan agihan bantuan zakat. Soal selidik ini mengandungi 41 item yang merangkumi faktor-faktor berkaitan dengan agihan zakat oleh Unit Zakat universiti berkenaan. Skala Likert1 hingga 5 digunakan dengan skala 1 mewakili sangat tidak puas hati dan skala 5 sebagai sangat puas hati. Sebanyak 120 set soal selidik telah diedarkan kepada pelajar di universiti berkenaan. Namun sebanyak 105 borang soal selidik yang lengkap dan telah dikembalikan dan sampel ini adalah pelajar yang sekurang-kurangnya sekali pernah menerima bantuan zakat.

Tahap kepuasan dalam kajian ini akan diukur berdasarkan lapan faktor yang dipilih iaitu mutu perkhidmatan, imej kakitangan Unit Zakat, sistem pengurusan, proses agihan, bentuk dan kekerapan masa bantuan, sistem penyampaian maklumat, kadar bantuan yang memenuhi keperluan dan kadar yang mencukupi. Lapan faktor ini akan dikategorikan kepada tiga pemboleh ubah utama iaitu perkhidmatan sumber manusia, pengurusan agihan zakat dan kadar bantuan zakat. Faktor-faktor di atas akan menjadi pemboleh ubah-pemboleh ubah penting dalam kajian ini.

Data akan dianalisis melalui dua kaedah statistik iaitu analisis deskriptif dan analisis inferensi. Analisis deskriptif digunakan bagi menganalisis data berkaitan jantina, umur, latar belakang kewangan responden dan maklumat bantuan zakat yang diperolehi. Bentuk analisis yang sama digunakan bagi mengukur tahap kepuasan responden terhadap pengurusan agihan zakat. Analisis ini digunakan bagi mengeluarkan hasil (*output*) dalam bentuk bilangan dan peratusan dengan jelas melalui taburan min, sisihan lazim, varians dan kepencongan.

Manakala analisis inferensi yang digunakan dalam kajian ini ialah analisis regresi berganda, ianya bertujuan meramal dan menerangkan nilai bagi pemboleh ubah bersandar berdasarkan nilai beberapa pemboleh ubah bebas. Dalam kajian ini analisis regresi berganda akan menentukan sejauhmana pemboleh ubah bebas iaitu perkhidmatan sumber manusia, pengurusan agihan dan kadar agihan benar-benar mempunyai hubungan yang signifikan dengan pemboleh ubah bersandar iaitu kepuasan asnaf. Model ekonometrik yang dibentuk adalah seperti berikut :

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 P_i + \beta_2 Q_i + \beta_3 R_i + \epsilon_i \quad (1)$$

$$i = 1, 2, 3, \dots, n$$

Di mana:

Y = Kepuasan asnaf

P = Perkhidmatan sumber manusia

Q = Pengurusan agihan

R = Kadar agihan

β_i = koefisien

ϵ = terma ralat

Koefisien (R^2) digunakan bagi mengetahui kesesuaian model regresi, nilai ini menunjukkan sumbangan pemboleh ubah bebas terhadap varians dalam pemboleh ubah bersandar. Aras signifikan yang digunakan ialah pada aras keertian 5 peratus ($\alpha = 5\%$).

Hasil Kajian

Analisis Demografi Responden

Maklumat responden yang terlibat dalam kajian ini telah ditunjukkan dalam Jadual 1. Jadual tersebut menunjukkan profil responden mengikut jantina, umur, semester pengajian dan bidang pengajian. Peratus jantina responden perempuan adalah lebih tinggi berbanding dengan responden lelaki. Iaitu 70.5% adalah responden perempuan dan 29.5% adalah lelaki. Manakala dari segi umur responden majoriti adalah di antara 20-25 tahun iaitu 94.3%, bakinya berumur di antara 26 – 30 tahun dan bawah 20 tahun dengan peratusan yang sama iaitu 2.9%. Majoriti responden merupakan golongan yang bujang (99.0%) dan selebihnya berkahwin (1.0%). Majoriti responden terdiri daripada mahasiswa semester lima (45.7%) diikuti oleh mahasiswa semester empat (25.7%) semester tiga (9.5%) bakinya adalah terdiri daripada

responden dari lain-lain semester (19.1%). Selain dari itu, peratusan responden daripada aliran sastera adalah lebih tinggi iaitu 77.10%, manakala bakinya 22.9 peratus adalah daripada aliran sains.

Jadual 1 Profil responden

Item	Kekerapan	Peratus
Jantina		
Lelaki	31	29.5
Perempuan	74	0.5
Umur		
Kurang 20	3	2.9
20 – 25 tahun	99	94.3
26-30 tahun	3	2.9
Lebih 30 tahun	0	0.0
Status Perkahwinan		
Bujang	104	99.0
Berkahwin	1	1.0
Semester Pengajian Responden		
Semester satu	6	5.7
Semester dua	4	3.8
Semester tiga	10	9.5
Semester empat	27	25.7
Semester lima	48	45.7
Semester enam	4	3.8
Semester tujuh	5	4.8
Lain-lain semester	1	1.0
Bidang Pengajian		
Sains	24	22.9
Sosial	81	77.1

Manakala dari segi latar belakang kewangan responden, sebanyak 89.5 peratus merupakan responden yang memiliki tajaan atau pinjaman daripada berbagai agensi. Bakinya 10.5 peratus adalah responden yang tidak mendapat sebarang tajaan atau pinjaman. Majoriti mahasiswa yang mendapat tajaan adalah daripada Perbadanan Tabung Pengajian Tinggi Negara (PTPTN) (79.0 %). Manakala bakinya (21.0%) mendapat tajaan daripada lain-lain agensi. Kebanyakan responden mendapat pinjaman atau tajaan antara RM3001 – RM3500 (68.6%). Diikuti dengan jumlah tajaan antara RM2501-RM3000 (12.4%), manakala bakinya (19.0%) menerima lain-lain jumlah tajaan. Jadual 2 di bawah menunjukkan latar belakang kewangan responden.

Jadual 2 Latar belakang kewangan responden

Item	Kekerapan	Peratus
Tajaan yang diterima responden		
PTPTN	83	79.0
KPM	7	6.7
MARA	2	1.9
Lain-lain	2	1.9
Tiada pinjaman /tajaan / biasiswa	11	10.5
Jumlah Pinjaman		
Kurang RM2000	12	11.4
RM2001 – RM2500	3	2.9
RM2501 – RM 3000	13	12.4
RM3001 – RM3500	72	68.6
Lebih RM3500	5	4.8

Selain daripada itu, Jadual 3 di bawah menunjukkan maklumat berkaitan dengan bantuan zakat yang diterima oleh responden. Maklumat tersebut menunjukkan sebahagian besar responden iaitu 48.6 peratus merupakan pelajar yang hanya menerima sekali sahaja bantuan zakat dalam tempoh pengajiannya, diikuti oleh responden yang telah menerima dua kali iaitu 21.0%, tiga kali sebanyak 18.1% dan bakinya, iaitu 12.3% adalah responden yang menerima bantuan lebih daripada tiga kali dalam tempoh pengajian di universiti berkenaan.

Daripada jumlah tersebut, majoriti responden (93.3 %) menerima satu jenis bantuan sahaja, 5.7 peratus responden menerima dua jenis bantuan dan bakinya iaitu 1.0% mendapat lebih dari dua jenis bantuan. Majoriti responden (88.8%) juga adalah penerima bantuan sara hidup, diikuti oleh penerima bantuan pendidikan atau buku (14.3%) dan bantuan segera (6.7 %) dan bakinya menerima lain-lain jenis bantuan yang ditawarkan oleh universiti. Manakala dari segi jumlah bantuan, majoriti responden (72.4%) menerima bantuan zakat yang terakhir antara RM200-RM400 bagi satu semester, diikuti oleh responden yang menerima bantuan kurang RM200, iaitu sebanyak 29.2 peratus. Manakala bakinya 3.8 peratus menerima bantuan antara RM401-RM600, dan 1.0 peratus responden yang menerima bantuan lebih dari RM600. Jadual 3 menunjukkan maklumat bantuan zakat yang diterima oleh responden.

Jadual 3 Bantuan zakat yang diterima responden

Item	Kekerapan	Peratus
Bilangan bantuan yang diterima		
Sekali	51	48.6
Dua kali	22	21.0
Tiga kali	19	18.1
Empat kali	8	7.6
Lebih dari empat kali	5	4.8
Bilangan jenis bantuan yang diterima		
Satu sahaja	98	93.3
Dua jenis	6	5.7
Tiga jenis	1	1.0
Jenis-jenis bantuan yang diterima		
Bantuan sara hidup	88	83.8
Bantuan segera	7	6.7
Bantuan pendidikan atau buku	15	14.3
Bantuan yuran pengajian	5	4.8
Lain-lain bantuan	1	1.0
Jumlah bantuan zakat yang terakhir		
Kurang RM200	24	22.9
RM200 – RM400	76	72.4
RM401 – RM600	4	3.8
Lebih RM600	1	1.0

Kepuasan Mahasiswa Terhadap Agihan Zakat

Pengukuran kepuasan asnaf dalam kajian ini dinilai daripada lapan faktor yang dikenal pasti sebagai yang dapat mempengaruhi kepuasan responden. Kelapan-lapan faktor tersebut telah dirangkumkan kepada tiga kategori pemboleh ubah yang utama iaitu perkhidmatan sumber manusia, pengurusan agihan dan kadar agihan. Dalam kategori pertama, penilaian akan ditentukan melalui dua faktor iaitu mutu perkhidmatan dan imej kakitangan atau amil zakat. Manakala dalam kategori pengurusan agihan zakat. Empat faktor yang dinilai daripada bahagian ini iaitu sistem pengurusan, proses agihan, bentuk dan masa agihan serta sistem penyampaian maklumat. Sementara kategori kadar agihan akan dinilai melalui dua

faktor iaitu jumlah yang memenuhi keperluan asnaf dan jumlah yang mencukupi. Oleh yang demikian, Analisis faktor terhadap 41 pernyataan dalam kajian ini telah dilakukan berdasarkan kepada tiga kategori pemboleh ubah utama yang dirangkumkan daripada lapan faktor yang telah ditentukan.

Kepuasan Terhadap Perkhidmatan Sumber Manusia

Penilaian terhadap perkhidmatan sumber manusia diukur melalui dua faktor iaitu mutu perkhidmatan kakitangan dan imej kakitangan. Faktor mutu perkhidmatan mengandungi enam item iaitu mesra pelanggan, rasa yakin dan berpuas hati apabila berurusan, menunjukkan komitmen dan perhatian, layanan mesra, kakitangan yang mencukupi di kaunter dan aduan ditangani dengan baik dan segera. Manakala faktor imej kakitangan Unit Zakat, mengandungi enam item yang dinilai iaitu bertanggungjawab, perkhidmatan yang tepat dan cekap serta berkualiti, jujur dan amanah, mempunyai kelayakan yang meyakinkan, sikap profesional dan mengambil berat keperluan asnaf

Hasil daripada penilaian yang diberikan terhadap item-item yang berkaitan dengan mutu perkhidmatan kakitangan Unit Zakat. Kajian ini menunjukkan peratus responden yang bersetuju adalah 53.3%, manakala sangat bersetuju 38.1 peratus. Ini bererti majoriti responden iaitu 91.4% bersetuju dan sangat bersetuju bahawa kakitangan di kaunter Unit Zakat mencukupi dan menunjukkan sikap mesra pelanggan, komitmen dan perhatian sehinggakan asnaf berasa yakin untuk berurusan dengan unit zakat. Dalam masa yang sama, setiap aduan yang dilakukan telah ditangani dengan baik dan segera. Hanya 6.7% responden yang memberi respons sederhana dan 1.9 peratus responden memilih untuk memberi respons tidak bersetuju dan tiada responden yang memberi respons sangat tidak bersetuju.

Manakala tinjauan yang dilakukan terhadap imej kakitangan unit zakat, kajian ini mendapati majoriti responden iaitu 92.5 peratus bersetuju dan sangat setuju, iaitu dengan 50.5 peratus responden bersetuju dan 42.0 peratus sangat bersetuju bahawa kakitangan unit zakat telah menunjukkan sikap tanggungjawab yang tinggi dengan memberikan perkhidmatan yang tepat dan cekap, boleh dipercayai serta amanah dalam melaksanakan tanggungjawab tersebut, memiliki tahap kelayakan yang meyakinkan dengan sikap profesionalisme yang tinggi, dalam masa yang sama sentiasa mengambil berat keperluan asnaf dalam kalangan mereka. Bakinya 6.7 peratus memberi respons sederhana dan tiada responden yang memberi respons tidak bersetuju dan sangat tidak bersetuju.

Kepuasan Terhadap Pengurusan Agihan Zakat

Pengurusan agihan zakat merupakan kategori kedua yang dinilai dalam kajian ini, ianya merujuk kepada sistem agihan dan proses utama dalam melaksanakan urusan tersebut, Kategori ini merangkumi empat faktor iaitu sistem pengurusan, proses agihan, bentuk dan kekerapan agihan dan sistem penyampaian maklumat. Faktor pertama mengandungi lima item, iaitu sistem pengurusan yang cekap dan efisien, kelengkapan dan peralatan, kaedah agihan yang komprehensif dan bersesuaian, karenah birokrasi serta aplikasi teknologi maklumat. Manakala faktor kedua akan diuji melalui lima item, iaitu permohonan yang mudah, telus dan adil, tidak memerlukan banyak dokumen sokongan, proses yang telus dan tanpa campur tangan pihak lain. Faktor ketiga dalam kategori ini dinilai melalui enam item, iaitu bentuk bantuan yang sesuai dengan keperluan asnaf, skim bantuan, kekerapan masa bantuan, penyerahan bantuan pada masa yang tepat tanpa karenah birokrasi, bantuan diterima dengan mudah serta maruah asnaf yang sentiasa dijaga. Manakala faktor keempat dan terakhir diuji melalui enam item iaitu maklumat yang jelas berkaitan dengan skim bantuan, semakan terhadap status permohonan senang dilakukan, maklumat berkaitan temu duga disampaikan dengan jelas, kelulusan permohonan dan status bayaran boleh disemak dengan mudah, saluran untuk memberi respons kepada mahasiswa serta kesediaan berkongsi maklumat spesifik berkaitan dengan agihan zakat.

Bagi faktor yang pertama, kajian ini mendapati majoriti responden (52.4%) bersetuju, dan sangat bersetuju (43.8%) bahawa Unit Zakat mempunyai sistem pengurusan yang cekap dan efisien dengan kelengkapan dan peralatan yang serba moden dan aplikasi teknologi yang terkini, membolehkan kaedah agihan dilakukan dengan komprehensif tanpa karenah birokrasi. 3.8 peratus memberi respons sederhana dan tiada responden yang memilih tidak bersetuju dan sangat tidak bersetuju.

Penilaian responden terhadap proses permohonan dan penentuan asnaf yang dilakukan oleh Unit Zakat, Universiti Pendidikan Sultan Idris. Jadual tersebut menunjukkan majoriti responden iaitu 47.6 dan 48.6 peratus bersetuju dan sangat bersetuju bahawa Unit Zakat telah menyediakan prosedur permohonan yang amat mudah tanpa memerlukan dokumen sokongan yang banyak. Dalam masa yang sama proses permohonan dilakukan dengan telus tanpa melibatkan pengaruh kuasa politik dari dalam dan luar universiti. Hanya 3.8 peratus yang memberi respons sederhana, dan tiada responden yang memberi respons tidak bersetuju dan sangat tidak bersetuju.

Manakala faktor bentuk dan kekerapan masa bantuan yang merupakan faktor ketiga yang dinilai dalam aspek pengurusan agihan. Hasil kajian ini menunjukkan majoriti responden iaitu 65.7 dan 20.0 peratus bersetuju dan sangat bersetuju bahawa bentuk dan kekerapan masa bantuan adalah bersesuaian dengan keperluan mahasiswa, dalam masa yang sama penyerahan bantuan zakat dilakukan dengan mudah dan cepat tanpa karenah birokrasi dengan menjaga maruah dan harga diri asnaf zakat. Manakala responden yang memberi respons sederhana dan tidak bersetuju ialah masing-masing 12.4 peratus dan 1.9 peratus. Tiada responden memberi respons sangat tidak bersetuju. Sementara itu, penilaian responden terhadap faktor penyampaian maklumat menunjukkan lebih daripada separuh daripada responden iaitu 58.1 peratus bersetuju. Manakala 38.1 peratus sangat bersetuju bahawa mahasiswa mengetahui dengan jelas skim bantuan zakat yang ditawarkan dan semakan terhadap status permohonan, temu duga dan bayaran dapat dilakukan dengan mudah. Dalam masa yang sama maklumat berkaitan dengan agihan zakat boleh diperolehi dengan mudah serta bersedia berkongsi maklumat secara spesifik berkaitan dengan agihan zakat. 3.8 peratus memberi respons sederhana, dan tiada responden yang memberi respons tidak bersetuju dan sangat tidak bersetuju.

Kepuasan Terhadap Kadar Bantuan

Selain daripada dua kategori yang dibincangkan sebelum ini, kategori yang turut dinilai melalui kajian ini ialah kepuasan asnaf terhadap kadar bantuan zakat. Dua faktor yang dinilai dari aspek ini ialah kepuasan responden terhadap kadar bantuan dalam memenuhi keperluan mereka dan kadar bantuan yang mencukupi bagi memenuhi keperluan dan kehendak responden. Faktor pertama mempunyai empat item yang dinilai iaitu jumlah yang mencukupi bagi memenuhi semua keperluan mahasiswa, memenuhi sebahagian besar keperluan mahasiswa, memenuhi keperluan sara hidup dan memenuhi keperluan akademik. Manakala faktor kedua dalam kategori ini dinilai melalui tiga item, iaitu tahap kepuasan terhadap jumlah bantuan, keperluan kepada bantuan lain selepas menerima zakat dan harapan agar bantuan zakat dinaikkan lagi.

Hasil kajian ini mendapati peratusan bersetuju dan sangat bersetuju telah menurun berbanding dengan dua kategori pemboleh ubah yang terdahulu. Sebanyak 41.9 dan 14.3 peratus sahaja yang bersetuju dan sangat bersetuju bahawa jumlah bantuan yang diberikan mencukupi untuk memenuhi semua atau sebahagian besar keperluan mahasiswa semasa belajar, termasuk keperluan sara hidup dan akademik. 37.1 peratus responden memberi respons sederhana. Manakala responden yang memberi respons tidak bersetuju dan sangat tidak bersetuju masing-masing 5.7 peratus dan 1.0 peratus. Namun demikian, jika dicampurkan jumlah yang bersetuju dan sangat bersetuju ianya masih lagi menjadi pilihan majoriti responden iaitu sebanyak 56.2 peratus. Manakala penilaian responden terhadap faktor kedua menunjukkan hanya 20.0 peratus responden yang bersetuju dan 3.8 peratus sangat bersetuju bahawa mereka berpuas hati dengan kadar bantuan zakat berbanding dengan keperluan mereka sebagai seorang mahasiswa. Keadaan ini menyebabkan mereka masih lagi memerlukan bantuan lain selepas menerima zakat. Bakinya 56.2 peratus memberi respons sederhana, manakala responden yang memberi respons tidak bersetuju 20.0 peratus dan tiada responden yang memilih sangat tidak bersetuju.

Daripada ketiga-tiga kategori pemboleh ubah di atas, kategori perkhidmatan sumber manusia merupakan aspek yang mendapat penilaian yang paling baik daripada responden. Hasil kajian ini menunjukkan nilai purata atau min bagi faktor tersebut ialah sebanyak 4.36. Keadaan ini diperkukuhkan lagi dengan peratusan responden yang memberi respons sangat setuju dan setuju, masing-masing 54.3 peratus dan 41.0 peratus terhadap item yang diuji. Diikuti dengan kategori pengurusan agihan zakat dengan nilai min sebanyak 4.30. 61.9 peratus responden bersetuju dan 29.8 peratus sangat bersetuju

dengan item yang diuji. Manakala kadar bantuan zakat mendapat penilaian yang paling rendah dengan nilai min sebanyak 3.34. 33.3 peratus responden bersetuju dan 8.6 peratus responden sangat setuju. Jadual 4 menunjukkan perbezaan kepuasan responden terhadap tiga kategori pemboleh ubah yang diuji.

Jadual 4 Kepuasan responden terhadap tiga kategori pemboleh ubah

Aspek	Nilai Min	Peratus Bersetuju	Peratus Sangat Bersetuju
Perkhidmatan sumber manusia	4.36	54.3	41.0
Pengurusan agihan zakat	4.30	61.9	34.3
Kadar bantuan	3.34	33.3	8.6

Selain daripada itu, tinjauan yang dibuat terhadap kelapan-lapan faktor yang diuji, faktor yang mendapat penilaian yang paling baik ialah proses permohonan dan penentuan asnaf dengan mendapat nilai min sebanyak 4.44. 47.6 peratus responden bersetuju dan 48.6 peratus sangat bersetuju. Manakala kadar bantuan zakat yang mencukupi memperolehi nilai min yang paling rendah iaitu sebanyak 3.07. 20.0 peratus responden bersetuju dan 3.8 peratus sangat bersetuju. Jadual 5 menunjukkan hasil tinjauan tersebut.

Jadual 5 Kepuasan responden terhadap faktor agihan zakat

Aspek	Nilai Min	Peratus Bersetuju	Peratus Sangat Bersetuju
Faktor mutu perkhidmatan	4.27	53.3	38.1
Faktor imej kakitangan	4.36	50.52	42.9
Faktor sistem pengurusan	4.40	52.4	43.8
Faktor proses gihan	4.44	58.1	48.6
Faktor bentuk dan kekerapan bantuan	4.03	65.7	20.0
Faktor sistem penyampaian maklumat	4.34	58.1	38.1
Faktor kadar memenuhi keperluan	3.62	41.9	14.3
Faktor kadar mencukupi	3.07	20.0	3.80

Hasil kajian ini juga mendapati item yang mendapat penilaian yang paling tinggi ialah maklumat berkaitan dengan temu duga disampaikan dengan jelas. Item ini memperolehi nilai min sebanyak 4.52. Manakala item bantuan yang diberikan dapat memenuhi semua keperluan pelajar mendapat nilai min yang paling rendah iaitu sebanyak 3.36.

Analisis Regresi

Analisis ini digunakan untuk meramal dan menerangkan nilai bagi pemboleh ubah bersandar iaitu kepuasan asnaf dan tiga pemboleh ubah bebas iaitu perkhidmatan sumber manusia, pengurusan agihan dan kadar bantuan yang dijangka mempunyai hubungan secara linear. Hasil analisis ini ditunjukkan sebagaimana di dalam jadual 6. Ujian ini juga mencatatkan nilai R dan R². R ialah koefisien korelasi antara nilai pemboleh ubah bersandar dengan nilai yang diramalkan berdasarkan model regresi ini. Manakala R² pula ialah satu pengukuran umum tentang kegunaan bagi sesuatu model regresi. Ia menjelaskan sumbangan pemboleh ubah bebas terhadap varians dalam pemboleh ubah bersandar. Berdasarkan jadual tersebut, R² bagi kajian ini mencatatkan nilai 0.633. Ini bermaksud gabungan pemboleh ubah bebas iaitu perkhidmatan sumber manusia, pengurusan agihan dan jumlah agihan boleh meramalkan atau

menerangkan sebanyak 63.3% varians dalam kepuasan asnaf. Ini menunjukkan bahawa ketiga-tiga pemboleh ubah sangat penting dalam kepuasan asnaf terhadap agihan zakat. Manakala nilai F ialah 22.526 dan nilai p ialah 0.000 iaitu kurang daripada 0.05. ini membuktikan dengan jelas bahawa model yang dibentuk adalah signifikan dan gabungan pemboleh ubah bebas dan pemboleh ubah bersandar adalah sangat sesuai.

Jadual 6 Hasil Analisis Regresi

Pemboleh Ubah		Koefisien	Ralat
Konstan		1.102*	3.94
Perkhidmatan sumber manusia		0.308*	0.081
Pengurusan agihan		0.384*	0.088
Jumlah bantuan zakat		0.055	0.052
R ²	0.401		
Radjusted	0.633		
F- Tst	22.526 *		

Berdasarkan kepada jadual 6, pekali regresi berbilang ini boleh dimudahkan dalam bentuk persamaan seperti berikut :

$$Y = \alpha + \text{perkhidmatan sumber manusia} + \text{pengurusan agihan} + \text{kadar bantuan} + \varepsilon \quad (1)$$

Berdasarkan kepada persamaan di atas, didapati dua pembolehubah bebas iaitu perkhidmatan sumber manusia dan pengurusan agihan adalah signifikan pada aras keertian 5% di mana nilai pekali untuk perkhidmatan sumber manusia adalah 0.318, manakala pengurusan agihan adalah 0.384, dan mempunyai hubungan yang positif. Ini menunjukkan bahawa peningkatan 1 peratus dalam elemen perkhidmatan sumber manusia akan meningkatkan kepuasan asnaf sebanyak 30.8%. Jika dilihat daripada elemen pengurusan agihan pula didapati bahawa peningkatan 1% akan mempengaruhi kepuasan asnaf sebanyak 38.4%. Jika dilihat daripada ketiga-tiga pemboleh ubah bebas didapati aspek pengurusan agihan dan perkhidmatan sumber manusia merupakan faktor yang terpenting dalam mempengaruhi kepuasan asnaf terhadap agihan zakat. Ini adalah kerana nilai pekali untuk kedua-dua pemboleh ubah ini adalah yang terbesar berbanding elemen kadar bantuan. Oleh itu pihak universiti perlu memberi fokus terhadap inovasi pengurusan agihan dan meningkatkan jumlah bantuan bagi memastikan bantuan zakat akan lebih mempengaruhi kepuasan asnaf dalam kalangan pelajar terhadap agihan zakat di sesebuah universiti.

Kesimpulan

Hasil kajian ini menunjukkan kepuasa asnaf dalam kalangan mahasiswa terhadap agihan zakat oleh Unit Zakat di Universiti Pendidikan Sultan Idris lebih tinggi berbanding tahap kepuasan asnaf zakat terhadap institusi zakat di Majlis Agama Islam Negeri. Nilai min bagi kepuasan asnaf terhadap keseluruhan pengurusan agihan zakat di universiti berkenaan ialah 4.321 dengan peratusan responden yang berpuas hati dan sangat berpuas hati ialah 96.2 peratus. Manakala kategori pemboleh ubah yang mendapat penilaian paling tinggi ialah kategori perkhidmatan sumber manusia, diikuti oleh kategori pengurusan agihan zakat. Manakala kadar bantuan zakat merupakan aspek yang mendapat penilaian yang paling rendah dalam kalangan responden. Kajian ini membuktikan bahawa inovasi yang dilaksanakan dalam pengurusan zakat di Univesiti Pendidikan Sultan Idris telah memberi kesan yang positif terhadap kepuasan asnaf dalam kalangan pelajar universiti berkenaan.

Rujukan

- Baharuddin Sayin, S. Salahudin Suyurno & Nazrudin Hashim. (2008). *Pengurusan zakat model UiTM*. Shah Alam: Pusat Penerbitan Universiti (UPENA) UiTM.
- Hailani b. Muji Tahir. (2009). Konsep agihan zakat dan aplikasi semasa. *Jurnal Pengurusan JAWHAR*, Vol. 3, No. 1. 32-54.
- Hairunnizam Wahid, Sanep Ahmad & Mohd Ali Mohd Nor. (2004). *Kesan bantuan zakat terhadap kualiti hidup asnaffakir dan miskin*. Dlm Muhammad Muda et. al. (penyt.) (2004). Proceedings National Seminar in Islamic Banking & Finance (IBAF) pp 197-205. Petaling Jaya: Intel Multimedia & Publication.
- Hairunnizam Wahid, Sanep Ahmad & Radiah Abdul Kader. (2009). Pengagihan zakat oleh Institusi Zakat kepada lapan asnaf: Kajian di Malaysia. *Jurnal Pengurusan JAWHAR*, vol. 4, (1) 141 – 170.
- Hairunnizam Wahid, Sanep Ahmad & Radiah Abdul Kader. (2012). Melokalisasikan urus tadbir pengagihan zakat: Peranan institusi masjid di Malaysia. *Asian Journal of Accounting and Governance* 3: 71–83.
- Hasan Bahrom & Ezani Yaakub. (2006). *Pengurusan zakat semasa*. Shah Alam: Pusat Penerbitan Universiti (UPENA) UiTM.
- Ismadi Md Badarudin, Zainal Fikri Zamzuri & Abdul Hadi Salleh. (2006). *Laman web institusi zakat di Malaysia satu penilaian*. Laporan penyelidikan FRGS.
- Md Hairi Md Hussain, Kamil Md. Idris & Ram Al Jafri Saad. (2012). *Ketelusan di dalam tadbir urus institusi zakat*. Dalam Prosiding Seminar Isu-Isu Kontemporari Zakat di Malaysia pada 25-27 November 2012 di hotel my hotel. Langkawi. Hlm. 63 – 73.
- Mohamad Zaini Abu Bakar. (2011). Prinsip-prinsip tadbir urus dalam transformasi institusi zakat. Dlm. Muhammad Syukri Sallah, Mohamad Salleh Abdullah & Zahri Hamat, (pnyt). *Transformasi zakat daripada zakat sara diri kepada zakat produktif*, hlm. 285-289. Pulau Pinang: Pusat urus zakat Pulau Pinang (PUZPP) & Pusat Kajian Pengurusan Pembangunan Islam (ISDEV) Universiti Sains Malaysia.
- Mohamed Dahan Abdul Latif. (2001). Pendekatan kepada cara pengagihan dana zakat yang dinamik sesuai dengan suasana semasa. Dlm Nik Mustapha Nik Hassan (penyt). *Kaedah pengagihan dana zakat: Satu perspektif islam*. Kuala Lumpur: IKIM.
- Mujaini Tarimin. (2005). *Golongan penerima zakat. Agihan dana zakat secara lebih berkesan*. Shah Alam: Penerbit UiTM.
- Rosliza @ Rosli Mahmud, Ibrahim Hashim & Mohd Azhar Mamat. (2011). *Inovasi dalam pengurusan zakat: Pengalaman Universti Pendidikan Sultan Idris*. Kertas kerja persidangan majlis hal ehwal Islam institusi Pengajian Tinggi Malaysia pada 22-24 November 2011.
- Sanep Ahmad, Hairunnizam Wahid & Adnan Mohamad. (2006). Penswastaaan institusi zakat dan kesannya terhadap pembayaran secara formal di Malaysia. *International Journal of Management Studies*, vol. 13 (2), 175-196.
- Sanep Ahmad. (2004). *Kepatuhan bayaran zakat kepada institusi formal kutipan zakat*. Laporan penyelidikan, Fakulti Ekonomi dan Perniagaan, Universiti kebangsaan Malaysia
- Sanep Ahmad & Hairunnizam Wahid. (2005). Persepsi dan faktor penentu kesedaran terhadap perluasan sumber zakat harta yang diikhtilaf, *Islamiyyat*, vol. 27 (1), 45-65.
- Sohaimi Hj. Mohd Salleh & Mohd Gunawan Che Ab Aziz. (2011). Manual pengurusan agihan zakat JAWHAR dan cabaran pelaksanaannya. Dlm. Muhammad Syukri Sallah, Mohamad Salleh Abdullah & Zahri Hamat, (pnyt). *Transformasi zakat daripada zakat saradiri kepada zakat produktif*, hlm. 21-46. Pulau Pinang: Pusat urus zakat Pulau Pinang (PUZPP) & Pusat kajian pengurusan pembangunan islam (ISDEV) Universiti Sains Malaysia.
- Shawal, K., Hasan, B. (2007). Amalan ‘Corporate Governance’ dalam pengurusan zakat di Malaysia. *Jurnal pengurusan JAWHAR*, vol. 1 (2) 53 – 70.
- Yusuf al-Qaradawi. (2003). *Fiqh al-zakah dirasah Muqaranah li-ahkamiha wa-falsafatiha fi daw al-qur’an wa al-sunnah*. Cairo: Maktabah Wahbah.
- Zainal Fikri Zamzuri & Ismadi Baharuddin. (2011). ICT dalam zakat dlm. Hasan Bahrom, Abd Halim Mohd Noor & Rawi Nordin, (editor). *Fiqh zakat Malaysia*, hlm. 305-317. Shah Alam: Pusat Penerbitan Universiti MARA (UPENA).